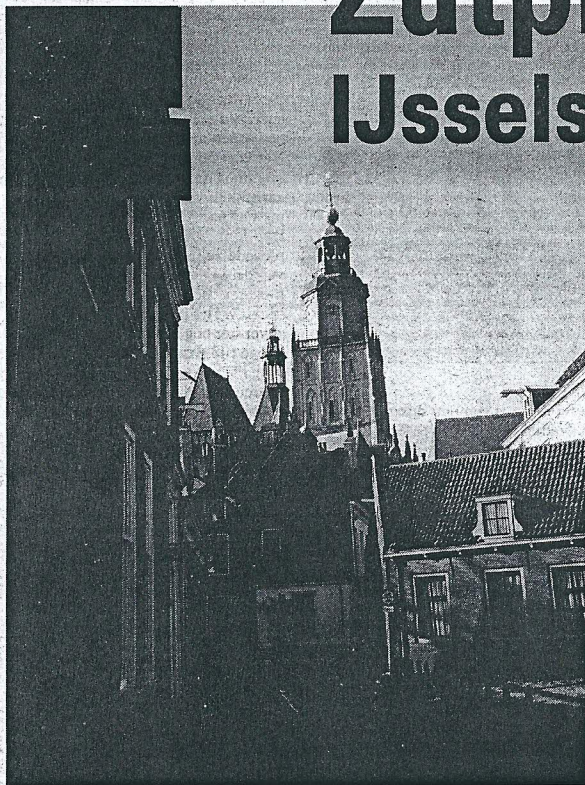
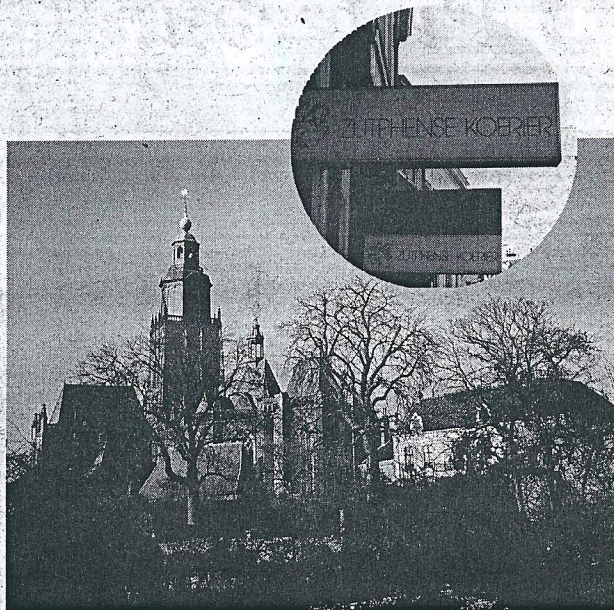

Zutphen: een oude IJsselstad in het zonnetje

Vroeger was Zutphen de hoofdstad van de Gelderse streek De Graafschap. In Zutphen hielden de graven hof en stond de belangrijkste kerk, de gotische Sint Walburgis. Vele eeuwen werd alle weelde uit de omstreken hier aan de monding van het riviertje de Berkel verhandeld en uit die stroom van tering en nering bloeide een rijke stad op, die groten-deels voor de stormen van de geschiedenis gespaard is gebleven. Een mooie stad voor een wandeling.

Op het Zutphense station aankomend, zou je dat niet direct zeggen, want dat is gewoon lelijk. Dit

besef is vermoedelijk ook doorgedrongen tot het gemeentebestuur, want er wordt drastisch gesloopt en gehamerd. Overal schuttingen, stofwolken, betonkraters en rumoerig werkvolk aan drillboren. Je begint je te vragen of je niet gelijk rechtsomkeert moet maken, want is het station niet het visitekaartje van een stad?

Ook het stationsplein onthult niets van de aan mij voorspelde schoonheid. Vergeefs zoek ik een ouderwets chique straat, zo'n fonteinstikte laan die je als over een kostbare rode loper aan de hand neemt naar de binnenstad. Zulke straten vind je van Zagreb tot Flensburg, behalve hier. Het waarom blijft een raadsel, want de stad verdient beter.

Dat merk ik al snel als ik de Turfstraat in loop, de eerste oude straat op mijn weg naar het stads-hart. De Turfstraat neemt me gelijk op in een warme, echt Nederlandse sfeer van rijkversierde façades, barok crèmekleurig houtwerk en hoge winkelhuisen met namen in gekrulde letters. Op deze zonnige, maar koude lentedag kijk ik mijn ogen uit naar de gietijzeren uit-hangborden, de achttiende-eeuwse balkons en de vrolijk gestreepte luid-fels. Elke bocht laat weer een nieuw toren zien en een nieuw monu-ment.

De Turfstraat mondt uit in de donderdagochtendmarkt, naar verluidt één van de grootste in de Graafschap. Zutphen is de oude hoofdstad van die streek. Boeren en handelaren uit de hele streek kwamen hier hun waar verkopen. Ook vandaag is deze Groenmarkt een druk ontmoetingspunt.

Een groepje oude Zutphenaren staat iets afzijdig van het gewoel pipro-kend toe te kijken. Naast het lerkende groepje blaast de stoompijp van een viskraam dikke witte wolken omhoog. Het tegenlicht en de damp verandert de huizen en de bewegende drom in een filmscène vol schimmige figuranten.

Vlak achter de viskraam zetelt de

VVV in het Wijnhuis met de beroemde Wijnhuistoren. De toren brandde in de nacht van 26 op 27 januari 1920 uit, maar met man en macht werd deze 'ziel van de Zutphenaar' in vier jaar tijds weer hersteld. Een opgetogen A. Stijntjes schreef bij die gelegenheid:

*'In de stad en in de haven hoort men weer den oude klink.
En men slaat het oog naar boven,
zachtelings klinkt het... Gode dank.
Onze goede Wijnhuistoren blijft ons
trouwe metgezel.
Laat je maar voortdurend hooren, zon-
der jou is het een hel.'*

Overwelving

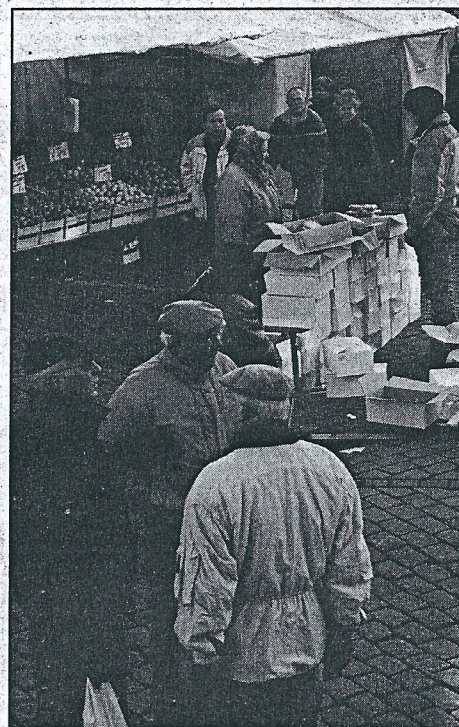
Volgens De Zutphense Koerier brengt Stijntjes het stedelijk gevoel 'perfect onder woorden', want: 'Nergens anders' staat een dergelijk

door
Frank Flipppo

*foto linksboven:
Proosdijsteeg met
Walburgis op de achter-
grond*

*foto rechtsboven:
dit werd 100 jaar
geleden ook al gefoto-
graferd*

*foto onder:
geoorloofde samen-
scholing op de markt*

'baken in de huizenzee'.

In het Wijnhuis vraag ik naar dat andere beroemde monument, de Librije. De Librije is een unieke zestiende-eeuwse kerkbibliotheek, gevestigd in een zijvleugel van de Walburgiskerk. De Librije was een openbaar gebouw, dus lagen (en liggen) de meeste boeken aan de ketting. Dat zijn er rond de vierhonderd, waaronder handgeschreven exemplaren en wiegedrukken.

Wiegedrukken of incunabelen zijn boeken uit de tijd van voor 1500, toen de drukkunst nog in de wieg lag en de inkt van Janszoon Costers vinding nog nat was.

De Librije is pas in augustus weer toegankelijk, de restaurateurs willen voor die tijd niet gestoord worden. Al kan ik de Librije nu niet zien, ik kan wel genieten van het spannende verhaal over de studerende monnik Jaromir, dat zich daar afspeelde:

*'Het was vastentijd, Jaromir had honger, maar vroom als hij was, wilde hij daardoor niet gestoord worden in zijn leestof. Dat ging zo een hele tijd door, tot een geluid hem opschrikte. De duivel in hoogst eigen persoon stond voor hem!
'Je zult toch onderhand wel trevel hebben in een lekker stukje vlees', zei de duivel. 'Waarom neem je niet wat?'
Jaromir schudde zijn hoofd. De duivel bleef aandringen, maar de monnik gaf niet toe, waarop de duivel woedend stampvoette. Zo brandde hij zijn pootafdrukken in de rode plavuiten, om daarna vloekend en zissend te verdwijnen in een wolk van zwavelvlamp. De afdrukken zijn nog steeds te zien.'*

In een andere versie heeft de duivel zich vermomd als hond en stoort hij Jaromir in zijn gebed door hem een gebraden kippetje voor te houden. Dit verklaart waarom de duivelssporen in de Librije lijken op afdrukken van hondepoten.

Van het gebraden kippetje verleg ik mijn aandacht naar de viskraam. Ik koop een lekkerbekje en laat het zoutige korstje kraken tussen mijn tanden, terwijl de zachtwitte vis geurend naar binnen glijdt.

Natuurlijk brand ik me, want rustig

wachten lukt niet als het koud is. Dan wil je alles zo heet mogelijk vermalen, en daarna maar weer gauw naar binnen.

Nu ik in Zutphen ben, ga ik me warmen in de Zutphense biebi. Die zit in de prachtige middeleeuwse Broederkerk. Binnen bewonder ik het interieur en vraag dan aan de dame achter de balie waar de stads-sagen staan. Ze verwijst me naar het plankje met 'Zutfania', onder de wenteltrap. Ik vind er een biografie van Johannes Florentius Martinet, een Zutphenaar uit de 18e eeuw. Dominee Martinet was een uitzonderlijk begiftigd redenaar. De roem van zijn preken resoneerde tot ver buiten Zutphen. Hij kon kort van stof zijn, zonder daarbij in clichés te vervallen, en dat kunnen maar weinigen. Zijn 'Katechismus der Natuur' uit 1779 is daarvan een prachtig voorbeeld. Het boek werd tot in Japan vertaald. Het is Martinet voor en na in deze Zutfania, maar stadssagen? Ho maar. 'Dan moet je naar het Stadsarchief', wordt mij verteld, want 'daar wordt alles over Zutphen bewaard'. 'Ach, veel ervan komt toch uit de grote duim' schampert de archivaris. 'Maar volgens mij heb ik op zolder nog wel wat negentiende-eeuwse almanakken liggen. Daar vind je vast wat van je gading.'

En inderdaad, tussen bergen flauwe moppen en anekdotes tref ik toch het een en ander aan.

Poelepetaten

Zoals 'Prognosticaties over weer en wind' en de voorspellingen van 'de oprechte Italiaansche waarzegger'. En twee echt Zutphense verhalen.

Het eerste gaat over een rijke koopman die naast een arme wever woonde. De rijkard werd geplaagd door zorgen, terwijl de gouddeurlijke wever de hele dag zong en floot dat het een lieve lust had. Om de man op de proef te stellen, verborg de rijkard op een nacht stiekem een beurs vol goudstukken bij de wever. Die kende vanaf toen geen rustig moment meer. De wever vroeg zich onophoudelijk af hoe hij zich op een nette manier van het geld kon ontdoen. Maar hij wist niet hoe en hij tobdde wat af. Hij at en sloep niet

meer, en ging bleek zien, maar durfde niemand te vertellen wat er aan de hand was. Toen de koopman zich vergewist had van het effect, klopte hij aan bij de wever en verzocht hem als de sodemieter die heurs met goudstukken terug te geven, anders zou de schout wel raad weten. De wever overhandigde het dadelijk, dolblij van die last bevrijd te zijn. En zo maakte de verstopte buidel van twee burens wijze mannen. Het tweede verhaal, 'recept tegen de habbelzucht', verhaalt van een rijke, veelbereide Amsterdammer die zich vestigt te Zutphen. Gelijk na zijn aankomst belegt hij een groot diner, waarop hij alle aanzienlijken van de

Zutphenaar vertelt' komt een kleine, landelijke stad naar voren. In de tijd waarop de verhalen teruggaan, zo rond de eeuwwisseling, hielden veel mensen nog kleinvee in de binnenstad. Een man herinnert zich het 'vreselijke lawaai' van de 'poelpepetaten'. (In Zutphen bedoelt men daarmee een kruising tussen eend en gans). Hij herinnert zich ook de juteperenboom in het Zwartewegje, die er nog steeds moet staan. In een kast met oude reisgidsen vind ik een toeristische beschrijving uit 1904 van de stoomtram tussen Zutphen en Emmerik. Deze tweeëntigjarige gids prijst precies

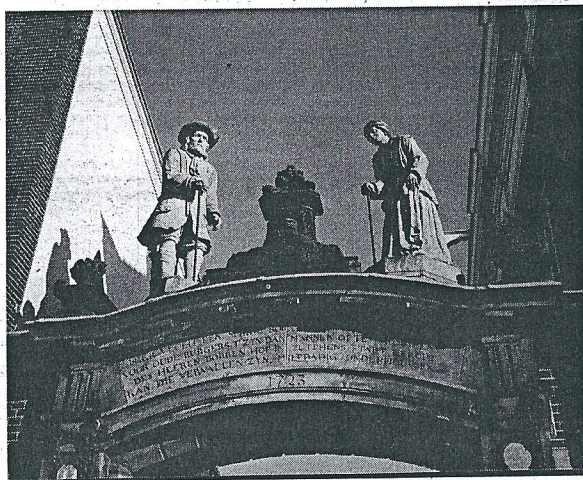
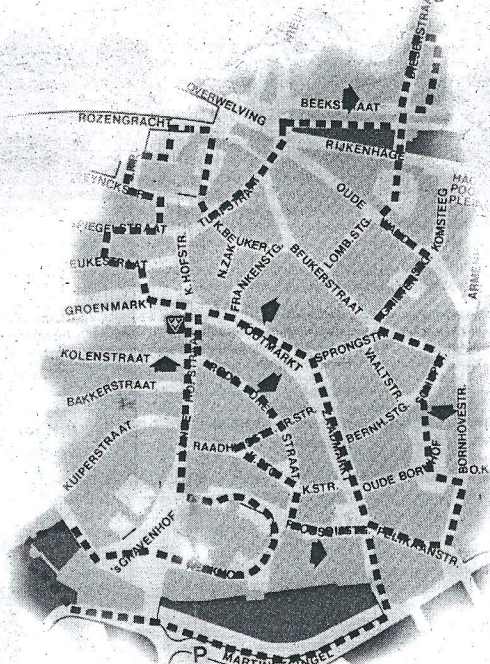

foto links: wie vervallen is wordt hier mildadig onderhouden

stad uitnodigt. Als iedereen is aangeschoven, staat hij op en houdt een lange redevoering, waarin hij alles wat aanleiding zou kunnen geven tot roddel de revue laat passeren: 'Ik ben niet genteresseerd in het ontmoeten van vrouwen, sta elke ochtend om dezelfde tijd op en ga ook op dezelfde tijd slapen. Ik bezit vijf overjassen en drie rokostuums, rook elke zaterdagmiddag om vier uur een pijpje, verdien precies 85 zilverstukken in de week, poets op tijd mijn tanden...' En zo gaat het nog een tijdje door. Met stonheid geslagen maken de verbouwene Zutphenaren zich na het maal uit de voeten. Uit een boekje à la 'de oude

dezelfde bezienswaardigheden aan als de VVV nu. De foto's zijn zelfs vanuit dezelfde hoeken genomen. Op één na, een foto van de binnenstadse Berkel, waar het oer-Zutphen ontstond en waarover Duitse handelaren in vroeger eeuwen zout en hout invoerden. De foto laat een schilderachtige opeenhoping van huizen zien die een beetje doet denken aan de omgeving van het Utrechtse Wed. Wanneer de huizen zijn verdwenen weet ik niet, maar tegenwoordig is de Berkel op deze plek een keurig geplaveid stukje ringweg, dat nog wel de fraaie naam Overwelling draagt. Want de Berkel is hier in kerken gesloten.

Praktische informatie

De hier beschreven stadswandeling duurt anderhalf uur en is onder de titel 'stadswandeling Zutphen' verkrijgbaar bij het VVV-kantoor. Het adres: VVV Zutphen, Groenmarkt 40, 7201 HZ Zutphen, tel. 0575-519355. De Librije is net als de st.-Walburgiskerk het grootste deel van 1996 gesloten in verband met restauratiewerkzaamheden. Inlichtingen hierover bij de VVV en/of het Kerkelijk Bureau (0575-514178). Op woensdagavonden in juli en augustus zijn er groepswandelingen door de stad. Ze beginnen om 20.00u en worden afgesloten met de bel van het poortersklokje, dat luidt om 21.45u. Vooraf reserveren bij de VVV. Musea: Stedelijk Museum (stads- en streekgeschiedenis), Museum Henriëtte Polak (figuratieve kunst 20e eeuw), Grafisch Museum (met echt werkende apparaten en Europees vermaarde verzameling boekbindstempels), Kruitoren (24 vitrines vol speelgoed soldaatjes, inclusief 'roterende parade'), Speelgoed- en snuisterijmuseum (in Warnsveld). Inlichtingen bij de VVV.

Geschiedenis

Zutphen is ontstaan in de 11e eeuw rond het hof van Graaf Otto van Gelre, bij de monding van de Berkel in de IJssel. Een oorkonde uit 1050 vermeldt de naam Zutphen, afgeleid van Zuidveen, wat later werd verbasterd tot Zutphen. In 1250 kreeg het -als de eerste stad in Gelre- stadsrechten. De late middeleeuwen van de 14e en 15e eeuw brachten de grote welvaart. Zutphen trad toen toe tot de Hanze, een internationaal verbond van handelssteden, dat zich uitstrekte tot ver langs de Oostzeekust. Zutphen voerde veel in en door, maar had ook eigen produkten voor de export: bier, laken en linnen.

Dé grote concurrent en rivaal, ook vandaag nog, is het vlakbijgelegen Deventer, dat net als Zutphen handelsstad is aan de IJssel en dezelfde produkten verhandelde. Met de opkomst van de Hollandse handelssteden in het westen van het land in de 16e en 17e eeuw boette Zutphen steeds meer aan betekenis in. In 1572 veroverden de Watergeuzen Den Briel op de Spanjaarden en daarmee werd Brielle de eerste stad onder autonoom Hollands gezag. Dit was een sein voor vele andere Nederlandse steden om in opstand te komen. Zutphen koos onmiddellijk de kant van de Geuzen en kreeg prompt een Spaanse legerdivisie op zijn dak. De stad was er niet tegen bestand. Aanvoerder Don Frederik liet de stad uitmoorden indachtig het advies van een plaatselijke franciscaner monnik 'de eieren in de pan te kloppen, opdat er geene kiekken van kwamen'. Zutphenaren die niet werden doodgeslagen, werden in speciaal gehakte waken verdrinken in de winterse IJssel. De Spanjaarden groeven zelfs de lichamen op van de 'hervormde doden' om ze in diezelfde IJssel te smijten. Zutphen moest nog twee keer ontzet worden, voordat in 1591 stadhouder Maurits de Spanjaarden definitief op de knieën dwong. In die andere grote oorlog, in 1944 en 1945, liep de stad opnieuw zware schade op. Desondanks is Zutphen één van de mooiste steden van ons land gebleven.

Teunis Drogenap

De zon staat op zijn hoogst als ik het archief weer verlaat. Enkele stappen en ik sta weer op de Groenmarkt, waar marktluï met hals kabaal hun spullen inladen. Even rechts en links en ik sta aan het begin van de VVV-stadswandeling, in de weer lekker rustige Roodetorenstraat, genoemd naar de voormalige herberg 'In de Roode Toren'. Verderop kom je langs de vroegere Stadsmunt, waar in de vijftiende eeuw de eigen Zutphense munt werd geslagen. Onder poortjes, tussen steegjes en langs binnenplaatsen gaat de wandeling naar de Drogenapstoren, genoemd naar de zestiende-eeuwse stadsmuzikant Teunis Drogenap die de toren in de zestiende eeuw bewoonde. De oude naam voor deze middeleeuwse toren is de Saltpoort, genoemd naar de zouthandel viakbij op het plein. Een naam die nu is verbasterd tot Zaadmarkt. Rechts van de poort en langs de stadsgracht ligt een zeer begerenswaardig stukje Zutphen: oude muurhuizen en een mozaïek van middeleeuwse moestuinen, bekroond met de fiere kop van de Walburgistoren. Vermeer zou ervan hebben gewaterd. Het stadsgezicht is uitgebreid te bewonderen vanaf de Martinetinsingel.

Aan de andere kant zie je het gerechtsgebouw waar de dichter J.W.C. Bloem in de oorlogsjaren werkte als griffier. Hij vond het 'wel saai' in Zutphen, maar 'in de grote steden is het ook zo prettig niet en aan voedsel is hier altijd nog iets minder moeilijk te komen dan daar'. De verveling zal wel over geweest zijn toen de Engelsen tegen het eind van de oorlog de directe omgeving van Zutphen bombardeerden. Toen dat ook met zijn eigen huis gebeurde, vluchtte Wim Bloem en zijn vriendin Clara Eggink in kamerjassen naar de kelder. Bloem, geheel bestoven met kalk, sprak toen de woorden:

'Leef nog klinkt zijn stemgeluid. Maar wat ziet de man eruit.'

Uit 'Max und Moritz' van Wilhelm Busch. Maar toch. Voorbij de singel voert de wandeling rechtsaf langs de Bourgondijetoren, een middeleeuws verdedigingswerk waarin Martinet vaak na zat te denken en te schrijven, vandaar de tweede naam Martinetkoepel. Weer rechts en je komt op het Gravenhof, de oude middeleeuwse kern van de stad met veel bezienswaardigheden. Zo staan er de huizen waar de Graven van Zutphen woonden. Je ziet het al aan de mooie smeedijzeren hekken van de voortuinen; daarachter ligt het Huize van de Kasteel

en de Hof van Heeckeren. Het zijn oude, voornamelijk stadswoningen met mooie theekoepels. Een ervan is aan de binnenkant helemaal met schelpen bekleed. De grafelijke woonsteden kijken uit op de Walburgiskerk met de al genoemde Librije. De Walburgis bezit een schitterend gotisch Mariaportaal. Om de prestigieuze setting compleet te maken: links ervan staat het Zutphense stadhuis.

Vanaf het Gravenhof, waar de adel en de clerus zetelden, loop ik terug naar de Markt, waar de handelaren en het volk kwamen. Vanaf de markt loop ik langs de Berkel naar de noordoosthoek van de binnenstad en links over een bruggetje, waar zich enkele knusse hofjes en een enkele statige huizen schuilhouden. Een ervan is het voormalige armenhuis, het 'Oude Bornhof'. Op de poort is de volgende 17e-eeuwse spreuk te lezen:

'Hier vloeyt een Spring Born van Noordenafgh Onderhout voor Oude Burger, 't Zijn den Mannen of te Vrouwen. Des Heeren Booren Hof, in Zutphens Stede gebouwt Kan die Vervallen zijn, Mildadig Onderhouden.'

Terug op het station zoek ik beschutting tegen de kou en vind een aftands treinstel dat tijdens de verbouwing dienst doet als wachtkamer. Een met krijt geschreven boodschap op een schoolbord naast de opengeschoven deuren wijst mij de weg. Het treinstel is nog van vóór de bekende 'gele hondekop'-generatie en bezit dus museale waarde. Hier wachten is een historische ervaring, die ik slechts met weinig medereizigers deel, de meesten verkiezen de kou op het Perron boven een verblijf in een luguber, donkerge schilderd sloopobject. Dubbeldeks en elektronisch neuzelend glijdt de eenentwintigste eeuw aan het tegenoverliggende Perron Zutphen binnen. Het is mijn trein. Als die ook weer vertrekt, kijk ik nog één keer om en zie het negentiende-eeuwse IJsselfront. De brede rij hoge witte huizen vertelt van een tijd die net als deze de wereld veroverde, maar wel in het waardige tempo van het stoomschip. Dat waardige straalt Zutphen ook nu nog uit. Als Nederland niet zo dichtbevolkt was, zou ik ogenblikkelijk de volgende aanbeveling uit de Gids Zutphen uit 1922 overnemen:

'Kantoor! Zutphen is eenip op het gebied van natuur en stedschoon en zeer aanbevelenswaard als woonplaats. VESTIG U TE ZUTPHEN!'